

эмоционального и интеллектуального роста. Особенно трогательными и важными становятся моменты, когда речь заходит о произведениях, посвященных войне. Эти работы, наполненные болью, мужеством и надеждой, заставляют задуматься о цене мира и свободы. Обсуждение таких экспонатов становится мощным инструментом в воспитании чувства ответственности за сохранение мира и уважения к истории своей страны. Молодые люди, вдохновленные этими историями, начинают осознавать, что мир — это не данность, а результат усилий многих поколений, и что его сохранение — это их долг перед будущим.

Список литературы

- 1 Токаев в День Победы напомнил о важности сохранения и укрепления мира. Веб-сайт: mir24. <https://mir24.tv/news/16589704/tokaev-v-den-pobedy-napomnil-o-vazhnosti-sohraneniya-i-ukrepleniya-mira> (Дата обращения: 01.03.2025г.)
- 2 Омарова А. Творчество карагандинских художников, прошедших войну /Мысль – Алматы – 20.05.2024.
- 3 Қарағандылық Совет Одағының батырлары/Герои Советского Союза – Карагандинцы. – Қарағанды, 1990.
- 4 Герои Советского Союза – казахстанцы: в 2-х т. – Алма-Ата, 1968.

МЮНХЕН КОНФЕРЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРҒА ӘСЕРІ

Өмірзақ А.А., ХҚ-23-2к тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі **Аймахов Е.Н.**

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қарағанды, Қазақстан

aibekprofi15@gmail.com

1938 жылғы Мюнхендегі қастандық ХХ ғасыр тарихындағы Еуропадағы халықаралық қатынастар мен саяси жағдайға терең әсер еткен ең көрнекті және қайғылы оқиғалардың біріне айналды. Ұлыбритания, Франция, Италия және фашистік Германия қол қойған бұл келісім батыстық демократиялық державалар соғыстан аулақ болуға тырысып, Чехословакияға негізінен этникалық немістер қоныстанған Судет аймағын беру арқылы аумақтық құқықтарын құрбан еткен бейбітшілік саясатының жарқын мысалы болды. Германияның бұл жерлерге деген талаптарын зардап шеккен мемлекеттің қатысуынсыз қолдау туралы шешім мемлекеттер жаңа әлемдік қақтығыстың алдын-алу жолдарын іздеген кездегі халықаралық саясаттың күрделі динамикасын көрсетті, бірақ іс жүзінде олар тек еріксіз жағдайды кейінге қалдырды.

Мюнхен келісімі тек Чехословакия үшін ғана емес, бүкіл халықаралық жүйе үшін апат болды. Ол Ұлттар Лигасының әлсіздігін және халықаралық институттардың бейбітшілік пен қауіпсіздікті тиімді сақтай алмауын көрсетті. Сонымен қатар, бұл эпизод халықаралық саясаттағы бетбұрыс болды, Батыс демократияларына деген сенімге нұқсан келтірді және фашистік Германияға әскери күш пен агрессияның одан әрі өсуін қамтамасыз етті. Гитлерге алғаш рет қолданылған тыныштандыру саясаты оның амбициясын күшейтті, нәтижесінде Екінші дүниежүзілік соғыс басталды.

Мюнхен келісімінің халықаралық қатынастарға әсерін асыра бағалау қиын. Бұл агрессорларға жеңілдік саясатының шектеулерін нақты көрсете отырып, дипломатия тарихындағы маңызды кезең болды. 1938 жылғы тәжірибе кейінгі онжылдықтарда қауіпсіздік пен халықаралық саясатқа деген көзқарасты түбегейлі өзгертті. Мюнхен келісімінен алынған сабақтарды білудің маңыздылығы Қазіргі халықаралық контексте де сақталады, мұнда ұлттар құқығы мен агрессияның күштік әрекеттері туралы сұрақтар өзекті болып қала береді. Бұл мақалада Мюнхендегі сөз байласу 1930 жылдардағы халықаралық

қатынастарға қалай әсер еткені, тәжірибеден қандай сабақ алғаны, сондай-ақ оның дипломатиялық стратегиялар мен саяси шешімдерге қалай әсер еткені қарастырылады.

Алдымен Чехословакияның неге орталыққа айналғанын түсіну керек, осы Келісімде Чехословакия Республикасының халықаралық картада пайда болуының қысқаша тарихына ену керек. 1915 жылы чехтар мен словактар арасында "Кливленд келісімі" туралы меморандум жасалды. Бұл маңызды құжат Чехословакия мемлекетінің болашағын қалыптастыру жолындағы іргелі қадам болды. Келісімде делегаттар чех және Словак халықтары үшін еркін, тәуелсіз және біртұтас мемлекет құру үшін бірлесіп жұмыс істеуге уәде берді. Үш жылдан кейін 1918 жылы "Питтсбург келісіміне" қол қойылды, соңғысы 1918 жылы 28 қазанда сол жылы жүзеге асырылған тәуелсіз Чехословакияға шақыру болды [1].

1918 жылы Томаш Гарриг Масарик бастаған Чех саясаткерлері құрған мемлекет осылайша көпұлтты болды. Чехтерден, словактардан және русиндерден басқа — Подкарпатия Ресейінің тұрғындары, Чехословакияда үш миллионға жуық неміс өмір сүрді. Әсіресе Судетен облысы деп аталатын шекаралас аймақта. Жас мемлекет экономикалық тұрғыдан салыстырмалы түрде тез өркендей бастады, ал 1920 жылы жаңадан қабылданған конституция азшылықтардың құқықтарын да ескерді. Бірақ 1930 жылғы Әлемдік экономикалық дағдарыс Чехословакияның саяси, экономикалық және әлеуметтік ішкі өміріне қатты әсер етті. Рецессия, ең алдымен, экспортқа және онымен бірге өнеркәсіпке әсер етті. Мұндай жағдайдың салдары жұмыссыздықтың жоғары деңгейі болды. Ол кезде миллионға жуық адам жұмыссыз болды, бұл әсіресе Судет аймағындағы немістердің өміріне қатты әсер етті, бұл әртүрлі әлеуметтік және этникалық топтардың, соның ішінде халықтың неміс бөлігінің радикалдануына әкелді [2].

Дүние жүзіндегі елдердің экономикаларына депрессия әкелген әлемдік дағдарыс Адольф Гитлер бастаған Германияда ұлттық социалистердің келуіне себеп болды. Ұлттық социалистер Версаль келісімін жоюға тырысып, Германияның ұлы держава ретіндегі орнын қалпына келтіргісі келді. Шарттың мақсаты Германияның экономикалық және әскери мүмкіндіктерін шектеу болды. Версаль келісімі бойынша Германия Бірінші дүниежүзілік соғысқа жауапты деп танылды, сондықтан өтемақы төлеуге міндетті болды. Келісім сонымен қатар Германияның аумағын қысқартты және оның қарулы күштерінің санын шектеді. Ұлттық социалистердің мақсаты Германияны әскери тұрғыдан қайта қаруландыру және жоғалған аумақтарды қайтару болды. Бірақ Гитлер мен нацистер Версаль келісімін бұзудан гөрі әлдеқайда алға жылжуды жоспарлады. Олар барлық немістерді нацистік империяға біріктіріп, оны «өмір сүру кеңістігін (Lebensraum)» алу арқылы кеңейтуді қалады Шығыс Еуропада.

1938 жылы 13 наурызда Австрияның неміс рейхіне қосылуымен Орталық Еуропадағы жалпы жағдай күрт өзгеріске ұшырап қана қоймай, Чехословакия да ерекше қиын жағдайға тап болды. Гитлер сыртқы саясатта көптеген жетістіктерге қол жеткізді. Версаль келісімін бұзу және Германияның тұрақты армиясын құру, 1935 жылғы Англо-германдық теңіз келісімі, екі елдің Әскери-теңіз күштері арасындағы байланысты белгіледі Саар бассейні Германияға және т. б. Гитлер билікке келгеннен кейін Судет аймағында Конрад Генлейннің басшылығымен нацистік "Судет-неміс партиясы" партиясы құрылды, оған Германия Сыртқы істер министрлігі ай сайын 15 мың марка бөлді. Бұл партияның мүшелері түрлі-түсті, чехтардың кедей немістерге жасаған қатыгездіктерін суреттегені соншалық, Англия мен Франция басшылары Президент Эдвард Бенешке қысым көрсетіп, одан Судетен немістеріне барынша жеңілдік талап етті [3, б. 242]. Жалпы, бұл К.Генлейннің үгіт-насихатына байланысты емес, Германияның қысымына байланысты жұмыс істеді, өйткені егер Чехословакия Германиядан өзі қалаған территориялардан кем түспесе, онда ол тағы бір соғысты бастауы мүмкін, ал Англия мен Франция өз кезегін басқа соғысты бастағысы келмеді. Әлем миллиондаған адамның өмірін қиған ұлы соғысты сезінгендіктен, әлемдік дағдарыс әлі де бар. Содан кейін Ұлыбритания сыртқы әлемде бейбітшілік саясатын жүргізді. Тыныштандыру бұл дипломатиялық стратегия. Бұл соғыстан аулақ болу үшін агрессивті шетелдік державаға жеңілдіктер жасауды білдіреді. Ол көбінесе 1937 жылдан

1940 жылға дейін осы қызметті атқарған Ұлыбритания премьер-министрі Невилл Чемберленмен байланысты. 1930 жылдары Ұлыбритания үкіметі фашистік Германияға қатысты тыныштандыру саясатын жүргізді. Мұндай саясаттың мысалы Мюнхен конференциясы болады және қалады, бұл соғыстың алдын алу үшін Чехословакияны бөлшектеді.

Чехословакияны басып алу жоспары Германияда бір жыл бұрын жоспарланғанымен, мысалы Грюн операциясы генерал-майор Эрих фон Манштейннің басшылығымен Чехословакияны тез басып алу үшін дайындалды. Бірақ Франция мен Ұлыбритания Чехословакия үшін соғысқа қатысқысы келмегендіктен және мұндай соғысты болдырмауға саяси ерік білдіргендіктен, жоспардың орындалуы кейінге қалдырылды, содан кейін 1938 жылы 30 қыркүйекте өткен Мюнхен конференциясынан кейін мүлдем тоқтатылды [4]. Ал 12 қыркүйекте Нюрнбергтегі партиялық съезде Гитлер Нюрнбергте Чехословакияға қарсы жалынды сөз сөйледі. Рейхсканцлердің сөзі Судетен облысында нақты көтеріліс тудырды. Бірақ керісінше, Генлейн путч деп аталатынды Чехословакия әскерлері басып тастады және уақыт өте келе тәртіп қалпына келтірілді [5].

Қиын жағдайдан шығудың жолын іздеп, Британдық көшбасшы Н. Чемберлен Гитлерге бейбіт шешім табу үшін Берхтесгаденде кездесуді ұсынды, кейінірек 22 қыркүйекте Чемберлен Гитлермен екінші рет кездесті. Екі кездесуде де Чемберлен Судет облысын Германияға беруге келісті. Бірақ сәтсіз болды, өйткені Гитлер неміс әскерлерінің Судетаға тез арада кіруін қалады. Чемберлен соғыстан аулақ болу үшін барын салды. Ол Б. Муссолинидің Судет мәселесін шешу үшін конференцияны шақыруда делдал болуға келісімін алды. 1938 жылы 28 қыркүйекте түсте Гитлер дучеге шұғыл хабарлама алды. Фюрер бұл ұсынысты қабылдайтынын анық айтты. Риммен телефон арқылы сөйлескеннен кейін ол Ұлыбритания, Франция және Италия басшыларын Мюнхенде кездесуге шақыруды бұйырды. Алайда, Чехословакияның тұтастығының кепілі болып табылатын КСРО өкілдері Чехословакияның басшылары сияқты Бавария астанасына шақырылмады [3, б. 242-243]. Конференция барысында хаос болды: отырыстарды жоспарлау болған жоқ, төраға болған жоқ, делегациялар процедуралық мәселелерді талқыламады, Британдық және француздық қатысушылар бір-бірінен мүмкіндігінше алыс отырды, мәжіліс залы келген және кеткен бөгде адамдарға толы болды. 1938 жылы 30 қыркүйекте танертең кейбір жарыссөздерден кейін "Мюнхен келісімі" деп аталатын "Германия, Ұлыбритания, Франция және Италия арасындағы 1938 жылы 29 қыркүйекте Мюнхенде жасалған келісімге" қол қойылды. келісімнің өзінде тек эвакуациялау туралы бұйрықтар, шекара ережелері және азаматтық беру ережелері туралы айтылды: Судет Германиясының аумағындағы вермахт шапқыншылығы 1 қазанда басталып, 10 қазанда аяқталуы керек еді; Халықаралық комитет даулы аумақтарда референдум өткізіп, болашақ Чехословакия Республикасының соңғы шекараларын анықтауы керек еді. Судетен немістерінің саяси тұтқындарына рақымшылық жариялау жоспарланған болатын. Чехословакия неміс Рейхіне жалғыз қарсы тұруға тура келетін соғыстан аулақ болғысы келсе, осы Келісімнің шарттарын қабылдауға мәжбүр болды. Мюнхен конференциясы аяқталғаннан кейін үш аптадан кейін Гитлер "Чехословакияның қалған бөлігін жою" туралы әскери бұйрық берді. 1939 жылы 15 наурызда неміс әскерлері Прагаға кіріп, "Богемия мен Моравия протектораты" құрылды, ол белгілі бір дәрежеде автономияны қамтамасыз етті. Протекторат өзінің Үкіметі мен билігін сақтап қалды. Қысыммен Словакия "үшінші рейхпен" вассалдық қарым-қатынасқа түсіп, "Германия рейхі мен Словакия мемлекеті арасындағы патронаттық қатынастар туралы келісімге" қол қойды. 1939 жылы 25 Наурызда "Чехословакияның қалған бөлігі ыдырағаннан" кейін бірден судетен немістерінің көптеген территорияларынан Рейхсгау Судетен аймағы құрылды, оның басында 1945 жылдың мамырына дейін Конрад Генлейн болды [6]. Келісімнің кейін Британдық Премьер Невелл Чемберлен халыққа «Мен Германиядан біздің ұрпақ үшін бейбітшілікпен оралдым» деп хабарлау үшін елге оралды. Бірақ қуаныш ұзаққа созылмады, өйткені бір жылдан кейін, 1939 жылы 1 қыркүйекте Германия агрессиямен Польшаға басып кірді, бұл екінші дүниежүзілік соғыстың басталуын белгіледі.

Чехословакия мұндай тағдырдан құтыла алады, өйткені Ұлыбритания мен Франция оның қауіпсіздік кепілдігін қамтамасыз етуі керек еді, бірақ нәтижесінде болдырмау қандай кепілдік болған жоқ. Бірақ Англия мен Парижден басқа, көмекке келуге дайын тағы бір ел болды іс басып кіру және т.б. бұл КСРО, өйткені 1935 жылы 16 мамырда Кеңес Одағы мен Чехословакия өзара көмек туралы келісім жасады. Егер Уағдаласушы Тараптардың бірі үшінші мемлекет тарапынан агрессияға ұшыраған жағдайда шарт өзара тараптық көмекті көздеді [7]. Бірақ КСРО көмекке келе алмады, оның себебі Польша болды, ол Кеңес әскерлерін өз шекарасынан өткізбеді, өйткені ол одан әрі басып алуудан қорықты.

Әр түрлі факторлар Ұлыбритания үкіметін тыныштандыру саясатына және кез-келген жағдайда соғыстан аулақ болуға талпындырды. Ең маңызды факторлардың қатарына ішкі мәселелер, империялық саясат және басқа геосаяси ойлар кірді. Британдық тыныштандыру саясаты ішінара ішкі мәселелердің, соның ішінде экономикалық мәселелер мен соғысқа қарсы көңіл-күйдің көрінісі болды. Ұлы депрессия мен ұлы соғысты еске алу қоғамды жаңа қанды соғыстан аулақ болуға итермеледі. Ұлыбританияның империялық саясаты Ұлыбритания үкіметінің соғыс пен тыныштыққа деген көзқарасын қалыптастырды. Британдық байлық, билік және сәйкестік доминиондар мен колонияларды қамтитын империяға байланысты болды. Британдық саясаткерлер соғыс сол кездегі Британдық колонияларда отарсыздандыру қозғалысын тудыруы мүмкін деп алаңдады. Британдық тыныштандыру саясаты да 1930 жылдардағы дипломатиялық ландшафтқа реакция болды. Сол кездегі ең мықты халықаралық ойыншылар (атап айтқанда АҚШ, Италия, Кеңес Одағы және Франция) өздерінің ішкі және геосаяси ойларына ие болды [8].

Қазіргі жағдайда халықаралық қатынастар, Ресей мен Украина арасындағы келіссөздер көбінесе 1938 жылғы Мюнхен конференциясымен салыстырылады, өйткені екі жағдай да жаһандық тұрақтылыққа әсер етуі мүмкін маңызды халықаралық оқиғалар мен қауіпсіздік талқылауларымен байланысты. 2022 жылдан бері жалғасып келе жатқан соғыс, яғни 3 жыл, АҚШ-тың жаңа президенті Дональд Трамптың инаугурациясынан кейін, 2025 жылы Украинадағы жағдайды реттеу бойынша белсенді келіссөздер басталды. Бұл туралы қауесеттер болғанымен соғыстың аяқталуы, Трамп пен Ресей президенті Владимир Путин арасында Трамптың 2024 жылғы жеңісінен кейін бірден басталды. 1938 жылғы Мюнхен конференциясын Украинадағы қазіргі келіссөздермен салыстыру көбінесе халықаралық саясаттағы ұқсастықтарға, қақтығыстарды шешу тәсілдеріне және агрессорларға жеңілдіктердің салдарына байланысты туындайды. Мюнхен конференциясы халықаралық қауымдастықтың уақытша бейбітшілік үшін мемлекеттердің егемендік құқықтарын қалай елемеге болатындығын көрсетті. Еуромайданнан кейін Украинада дағдарыс болды, Қырымды аннексиялау және Донбасстағы сепаратистермен қақтығыс Ресей қолдаған. Жағдайды реттеу үшін батыс елдері санкциялар мен бейбіт келісімдерге ие болды, бұл одан әрі толыққанды соғысты кейінге қалдырды. Риторика келіссөздері қалай басталды, біз өзгерген жоқ деп айта аламыз, 2025 жылдың 18 ақпанында Ресей мен АҚШ арасындағы Украинадағы соғыс туралы алғашқы келіссөздер өтті. Кездесу және бүкіл рәсім даулы, өйткені бастапқыда оған Украина өкілдері де, ЕО өкілдері де қатысқан жоқ. 1938 жылы кездесуге шақырылмаған Чехословакияға ұқсайды. Келіссөздер кезінде Трамп Ресейдің барлық жеңілдіктеріне келісе жаздады, бұл Ресейдің жеңісі мен Украинаның жоғалуын білдіреді, бірақ кейінірек шешімін қайтарып алып, Украинаның пайдасына келіссөздер жүргізе бастады, бірақ әлі де түпкілікті емес.

1938 жылғы Мюнхен конференциясы мемлекетаралық қатынастар тарихындағы маңызды және қайғылы сәт болды, ол тыныштандыру саясатының аңғалдығын да, қауіптілігін де көрсетті. Ұлыбритания, Франция, Германия және Италия елдері соғыстан құтылу үшін Чехословакияның бір бөлігін оның қолына беру арқылы Адольф Гитлерге жеңілдік жасады. Бұл шешім Чехословакияның қатысуынсыз қабылданды және оның әлсіреуіне әкелді, сонымен қатар фашистік Германияның агрессивті амбициясын едәуір күшейтті.

Мюнхенде қабылданған шешім жаһандық қақтығысты болдырмау әрекеті ретінде қарастырылғанымен, көп ұзамай барлық уәделерін бұзып, екінші дүниежүзілік соғысты бастаған Гитлердің одан әрі әрекеттерінің катализаторы болды. Мюнхен агрессорға жеңілдіктер негізінде жасалған бейбіт келісімдер соғыстың алдын алып қана қоймай, оның басталуына қалай ықпал ететіндігінің символына айналды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Paul Burik Cleveland agreement of 1915. <https://case.edu/ech/articles/c/cleveland-agreement-1915> (02.04.2025)
- 2 Justýna Piskačová (2024), Mnichovská dohoda: Poslední ústupek Hitlerovi, který zničil Československo. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/magazin-historie-mnichovska-dohoda-259912> (05.03.2025)
- 3 Патрушев, А.И. Германия в XX веке: учеб. Пособие / А. И. Патрушев. М.: Дрофа, 2004. – 432 с.
- 4 Extract from file of memoranda, messages, meetings, and orders on the occupation of Czechoslovakia (1938), showing the role of SS units. <https://nuremberg.law.harvard.edu/documents/451405-extract-from-file-of-memoranda?mode=image> (09.03.2025)
- 5 Strahinja Bučan (2018), Mit Hitler im Rücken brachten die Sudetendeutschen 1938 den Nationalitätenkonflikt in der Tschechoslowakei zu einem Höhepunkt. Es war nicht nur der Prolog zum Münchner Diktat, sondern wie sich später zeigte insgesamt zu einer der größten Katastrophen des 20. Jahrhunderts. <https://deutsch.radio.cz/prolog-aufbaeumen-der-sudetendeutschen-8149848>
- 6 Christoph Studt, Münchener Abkommen, 1938, publiziert am 21.10.2022; in: Historisches Lexikon Bayerns, URL: https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/M%C3%BCnchener_Abkommen,_1938 (01.04.2025)
- 7 Договор о взаимной помощи между союзом советских социалистических республик и республикой чехословацкой https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Sowjetisch-tschechoslowakischer_Beistandsvertrag?setlang=ru (7.03.2025)
- 8 The british policy of appeasement toward hitler and nazi germany. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/neville-chamberlain> (04.03.2025)

ФАШИСТСКОЕ ПРАВЛЕНИЕ В ИТАЛИИ: МАСШТАБЫ И ЖЕРТВЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ

Сағынтай Д.Ж., студент группы МО-22-2р

Научный руководитель: к.и.н., ассоциированный профессор Досова Б.А.

Карагандинский университет имени Е.А. Букетова

Караганда, Казахстан

dossag17@gmail.com

Фашизм в Италии, установленный Бенито Муссолини в 1922 году после марша на Рим обернулся фундаментом авторитарного государства, стремящегося только к тотальному контролю над политической, социальной, культурной и экономической жизнью. Произошло по причине глубокого разочарования итальянцев в либеральной демократии, обман после Версальского мирного договора, экономической смуты и страха перед коммунизмом после Октябрьской революции [1; 2, с. 19-22]. Режим сулил порядок, величие и возрождение «римской славы», опираясь к национализму и милитаризму. Невзирая на отсутствие системных репрессий в первые годы, уже с середины 1920-х годов фашизм получил ярко выраженный насильственный и тоталитарный характер.

С одной стороны, итальянский фашизм в основном воспринимается как «мягкий авторитаризм» в сравнении с нацизмом или сталинизмом, оно имело свою особенность: